

๒๕๕๖

กลุ่มงานวิชาการ
 รับเลขที่ 185
 ลงวันที่ 3 ก.พ. 2557

รับที่ 2698
 วันที่ 3 ก.พ. 2557
 เวลา .....

บันทึกข้อความ

ส่วนราชการ สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช ส่วนพัฒนาและเผยแพร่องค์ความรู้ โทร. ๑๕๑๖
 ที่ ทส ๐๔๐๗.๖/ ๑๕๙ วันที่ ๒๙ มกราคม ๒๕๕๗

เรื่อง ขอมอบจุดสาร สวจ.

เรียน อธิบดีกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช
 รองอธิบดีกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชทุกท่าน
 ผู้ตรวจราชการกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชทุกท่าน
 ผู้อำนวยการสำนักทุกสำนัก
 ผู้อำนวยการสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ ที่ ๑-๑๖
 ผู้อำนวยการกองทุกกอง
 ผู้อำนวยการสำนักงานผู้ตรวจราชการกรม
 ผู้อำนวยการสำนักงานบริหารโครงการปลูกป่าและฟื้นฟูป่าต้นน้ำ
 หัวหน้ากลุ่มงานตรวจสอบภายใน
 หัวหน้ากลุ่มพัฒนาระบบบริหาร
 หัวหน้าศูนย์บริการประชาชน กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

ศูนย์ขอมอบจุดสารพิเศษ
 รับที่ 129
 วันที่ 4 ก.พ. 2557
 เวลา .....

สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช ขอมอบจุดสาร สวจ. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑ ประจำเดือน
 มกราคม-เมษายน ๒๕๕๗ จำนวน ๓๐ เล่ม มาเรียนเพื่อใช้ประโยชน์ในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์
 และแจกจ่ายให้บุคลากรหรือหน่วยงานในสังกัดของท่านต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ

ส่ง กลุ่มงานวิชาการ
 3 ก.พ. 2557

(นายณรงค์ มหรรณพ)
 ผู้อำนวยการสำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช

เรียน ผอ.สบอ.๑๔

- เพื่อโปรดทราบ
- สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช

มอบจุดสาร สวจ. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑ ประจำเดือน
 มกราคม-เมษายน ๒๕๕๗ จำนวน ๓๐ เล่ม

- เห็นควรมอบให้กลุ่มงานวิชาการเผยแพร่
ประชาสัมพันธ์ เภสัชภัณฑ์/กลุ่ม/ศูนย์ต่อไป
- เพื่อโปรดพิจารณา

ดำรงใจการควบคุม

4 ก.พ. 57
 (นายสินธาน มั่นคง)

๓ ก.พ. ๕๗
 (นางสาริตานัน ศรีกาพย์)
 นักวิชาการป่าไม้ปฏิบัติการ

นักวิชาการป่าไม้ชำนาญการพิเศษ รักษาราชการแทน
 ผู้อำนวยการสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ ๑๔

๕ ก.พ. ๕๗

(นางคณิงนิง ตันนุกิจ)
 นักวิชาการป่าไม้ชำนาญการ
 รักษาการในตำแหน่ง หัวหน้ากลุ่มงานวิชาการ

สวนจ.

จุลสารราย 4 เดือน สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช
ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 ประจำเดือนมกราคม-เมษายน 2557

📣 **สารรอง :** พรรณไม้ชนิดใหม่ของไทยและการใช้ประโยชน์

📣 ตามหาผักลิ้มผิวและพรรณไม้ในวงศ์พระจันทร์ครึ่งซีก

📣 “ดวงกว้างห้าเขา” แผลงประจำถิ่น แห่งภูหินร่องกล้า

📣 กิจกรรม สวนจ.

สำรอง : พรรณไม้ชนิดใหม่ของไทยและการใช้ประโยชน์

เรื่อง/ภาพ : พงษ์ศักดิ์ พลเสนา

กล้าสำรอง

สำรอง เป็นพืชล้มลุกที่คนไทยรู้จักและนำมาใช้ประโยชน์เป็นเวลายาวนานร้อยปีมาแล้ว สำรอง มีชื่อพื้นเมืองหลายชื่อ ชาวบ้านแถบจังหวัดอุบลราชธานี เรียกจอง หรือ หมากจอง ชื่ออุทยานแห่งชาติภูจอง-นายอย ก็ได้ชื่อมาจากพรรณไม้ชนิดนี้ ร้านขายยาในกรุงเทพมหานคร เรียก ฟุงทะลาย ส่วนคนจีน เรียก ฟ่างดำไห่ (Pang tai hai)

พรรณไม้สกุลสำรอง *Scaphium* Schott. & Endl. เดิมอยู่ในวงศ์สำโรง (Sterculiaceae) แต่จากการจัดจำแนกใหม่ตามระบบของ APG III พรรณไม้วงศ์สำโรงทั้งหมดได้ย้ายไปรวมอยู่ในวงศ์ชบา (Malvaceae) (APG III, 2009) จากการศึกษาทบทวนโดย Peter Wilkie นักพฤกษศาสตร์ จากหอพรรณไม้เอตินบะระ สกอตแลนด์ พบว่า ทั่วโลกมีพรรณไม้สกุลนี้ 8 ชนิด กระจายพันธุ์อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Wilkie *et al.*, 2009) ส่วนในประเทศไทย ดร. จำลอง เพ็งคล้าย ราชบัณฑิต ได้ตีพิมพ์ในหนังสือ Flora of Thailand vol. 7 (3) ว่า ประเทศไทยพบพรรณไม้สกุลนี้ 2 ชนิด (Phengkhai, 2001) ต่อมาผู้เขียนและ Peter Wilkie ได้ศึกษาเพิ่มเติมและรายงาน ว่า ประเทศไทยมีพรรณไม้สกุลนี้ 3 ชนิด ได้แก่ สำรอง *S. affine* (Mast.) Pierre สำรองกะโหลก *S. scaphigerum* (Wall. ex G. Don) G. Planch. และท้ายเถาขาว *S. linearicarpum* (Mast.) Pierre ซึ่งสำรอง *S. affine* เป็นพรรณไม้ที่รายงานในเอกสารทางพฤกษศาสตร์เป็นครั้งแรกว่า มีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทย (Phonsena & Wilkie, 2008) จึงถือว่า สำรองเป็นพรรณไม้ชนิดใหม่ (new record) ของไทย

ผลสำรอง

ดอกสำรอง

ดอกสำรองกะโหลก

สาเหตุที่ชื่อพฤกษศาสตร์ของสำรองไม่ได้ถูกบันทึกไว้ในรายงานของ Phengkai (2001) เนื่องจากผู้วิจัยได้เข้าใจว่า สำรองและสำรองกะโหลกเป็นพรรณไม้ชนิดเดียวกันและใช้ชื่อพฤกษศาสตร์ว่า *S. scaphigerum* แต่จากการศึกษาเปรียบเทียบอย่างละเอียดแล้วพบว่า สำรองและสำรองกะโหลกมีลักษณะทางสัณฐานวิทยาแตกต่างกันหลายประการ เช่น เปลือก ใบ ดอก และผล จึงแยกสำรองและสำรองกะโหลกออกเป็นคนละชนิด (พงษ์ศักดิ์, 2550)

ช่อดอกสำรอง

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

สำรอง เป็นไม้ต้นขนาดใหญ่ สูงได้ถึง 40 เมตร เรือนยอดเป็นรูปกรวย เจริญ ถึงกลม ลำต้น เปลว ตรง โคนต้นเป็นพุ่มสูงถึง 2 เมตร เปลือกนอกสีน้ำตาลอมเทาอ่อน แตกเป็นร่องตื้น ๆ ตามยาว เปลือกในสีน้ำตาลอมส้ม ยอดอ่อนสีน้ำตาลอมแดง มีขนสีสนิมปกคลุม

หุบใบรูปลิ้นแคว มีขนสีสนิมปกคลุม ใบ เรียงเวียน รูปไข่ ถึงรูปขอบขนานแกมไข่ ขนาด 7-10 x 13-22 เซนติเมตร โคนใบเว้าเล็กน้อยหรือรูปลิ้นถึงตัด ปลายใบแหลมหรือเรียวแหลม ใบเกลี้ยง คล้ายแผ่นหนัง เส้นแขนงใบ 4-8 คู่ ใบของไม้หนุ่ม (อายุ 2-10 ปี) มี 3-5 แฉก ก้านใบยาว 5-21 เซนติเมตร ช่อดอก เป็นช่อแยกแขนง ยาว 14-20 เซนติเมตร (ช่อดอกที่ติดใกล้ปลายยอดอาจยาวเพียง 3 เซนติเมตร) ออกตามซอกใบหรือปลายยอด ตั้งตรง ดอกอัดแน่น วงกลีบรวม รูปประฆัง เส้นผ่านศูนย์กลาง 5-7 มิลลิเมตร มีกลีบรวม (tepals) 5 กลีบ ขนาด 1.5-2 x 3-4 มิลลิเมตร สีขาวอมเขียว มีขนสั้นนุ่ม ก้านเกสรตัวตั้งตรง ผล แห้งแตกด้านเดียว คล้ายรูปเรือ ขนาด 5-6 x 18-20 เซนติเมตร เมล็ด ทรงรี ขนาด 1.4-2 x 3-3.5 เซนติเมตร

สำรองมีเขตการกระจายพันธุ์ในป่าดิบทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ (จังหวัดฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด) ภาคตะวันออก (อุทยานแห่งชาติภูจอง-นายอย จังหวัดอุบลราชธานี) และภาคใต้ (จังหวัดยะลา) ที่ความสูง 80-700 เมตรจากระดับทะเล ในต่างประเทศ พบที่กัมพูชา ลาว และเวียดนาม

การใช้ประโยชน์

ลำรองเป็นพรรณไม้ที่มีประโยชน์ทางตรงและทางอ้อมต่อมนุษย์หลายประการ สรุปได้ดังนี้

1. ใช้เป็นเครื่องตีมี นำเมล็ดมาแช่น้ำจะพองตัวเป็นวุ้น เมื่อผสมกับน้ำตาลกรวด น้ำอ้อย หรือน้ำตาลทราย จะได้เครื่องดื่ม แก้วร้อนใน กระจายน้ำ และทำให้รู้สึกสดชื่น ประเทศไทย ได้ส่งเมล็ดลำรองแห้งไปยังจีน อินเดีย และยุโรป ภายใต้ชื่อทางการค้าว่า Pungtalai หลายร้อยปีมาแล้ว ปัจจุบันน้ำลำรองได้รับความนิยมจากผู้บริโภคเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และผู้ผลิตน้ำลำรองหลายรายได้เติมน้ำสมุนไพรอื่นเพื่อเพิ่มรสชาติ เช่น ดอกคำฝอย ดอกเก๊กฮวย มะตูม หรือตะไคร้ นอกจากนี้ผลิตน้ำลำรองจากเมล็ดลำรองแล้ว มีรายงานว่า ในประเทศมาเลเซีย บริโภคและส่งออกลำรอง ชนิด *S. macropodum* (Miq.) Beumée ex K. Heyne (Corner, 1988; Kostermans *et al.*, 1993)
2. ใช้เป็นยารักษาโรค ในตำรายาไทยหรือยาแผนโบราณ ใช้เมล็ด แช่น้ำให้พองตัว แก้อาเจียน ขับเสมหะ สมานลำไส้ แก้วร้อนใน กระจายน้ำ วางบนตำรากษากาการตาอักเสบ (คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2539; นันทวรรณ; อรุณช, 2543) ส่วน Kostermans *et al.* (1993) ระบุว่า ใช้รักษาโรคปอด แก้ไข้ แก้ท้องเสีย และโรคไต

3. ใช้ในการก่อสร้างเครื่องเรือนและเครื่องใช้ต่าง ๆ ลำรองเป็นไม้เนื้ออ่อน เนื้อไม้ค่อนข้างหยาบ ในมาเลเซีย ใช้ทำไม้บางหรือไม้อัด แต่ต้องใช้ภายใน ในยุโรปบางครั้งใช้แทนไม้โอ๊ค (*Quercus* spp.) ในอินเดียใช้แทนไม้สกุลจิ้ง (*Bombax* spp.) นอกจากนี้ ยังใช้ทำก้านไม้ขีด กล้อง และลั้งไม้ (Kostermans *et al.*, 1993)

4. ใช้เป็นพืชอาหารสัตว์ มีรายงานจากประเทศมาเลเซียว่า ลิงกินวุ้นจากเมล็ดที่พองตัวและหน่ออ่อนของพรรณไม้สกุลลำรองเป็นอาหาร (Corner, 1988; Mabberley, 1997) ที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนพบร่องรอยการกินผลอ่อนลำรองของกระรอกและป่างด้วย นอกจากนี้ดอกลำรองเมื่อบานมีกลิ่นหอมอ่อน ๆ และมีน้ำหวาน จึงเป็นแหล่งอาหารของผึ้ง ผีเสื้อ และแมลงต่าง ๆ ตลอดจนนกกินน้ำหวาน

5. ปลุกเพื่ออนุรักษ์ต้นน้ำลำธารและสิ่งแวดล้อม สำรองเป็นไม้โตเร็ว มีเรือนยอดสูง เรือนรากแผ่กว้าง และมีพุ่มพอง จึงป้องกันความแรงของลมได้เป็นอย่างดี เหมาะที่จะปลุกเพื่อการอนุรักษ์ต้นน้ำลำธารและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะปลุกในบริเวณที่เคยเป็นป่าดิบมาก่อน

6. ปลุกเป็นไม้ประดับ สำรองมีทรงพุ่มและใบที่สวยงาม โดยเฉพาะต้นสำรองที่มีอายุ 2-10 ปี จะมีใบขนาดใหญ่ แยกเป็น 3-5 แฉก เหมาะที่จะปลุกในกระถางขนาดใหญ่ ประดับอาคาร สถานที่ และสองข้างทาง ถ้าปลุกลงดิน ควรปลุกในที่สาธารณะเป็นกลุ่ม เพื่อเป็นฉากหลัง (เอี่ยมพร และ ปณิธาน, 2547) ไม่ควรปลุกใกล้บ้านเรือน เนื่องจากสำรอง มีลำต้นเปลา ตรง สูงตระหง่าน อาจโค่นล้มได้ง่าย หากเกิดลมพายุรุนแรง

เอกสารอ้างอิง

- คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. 2539. สมุนไพรสวนสิริรุกขชาติ. บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), กรุงเทพฯ.
- นันทวัน บุณยะประภัตร และ อรุณช โขคชัยเจริญพร. 2543. สมุนไพรไม้พื้นบ้าน (4). บริษัทประชาชน จำกัด, กรุงเทพฯ.
- พงษ์ศักดิ์ พลเสนา. 2550. คู่มือจำแนกความแตกต่างระหว่างสำรองกับสำรองหัวกะโหลก. ห้างหุ้นส่วนจำกัด เจตนารมณัฎณ์ทรัพย์, ปราจีนบุรี
- เอี่ยมพร วิสมหมาย และ ปณิธาน แก้วดวงเทียน. 2547. ไม้ป่ายืนต้นของไทย 1. โรงพิมพ์เอช เอ็น กรุ๊ป จำกัด, กรุงเทพฯ.
- Corner, E.J.H. 1988. *Wayside Trees of Malaya*. Vol. 2. 3rd ed. United Selangor Press, Kuala Lumpur, Malasia.
- Kostermans, A.J.G.H., J.E.Polman, S.Sudo and R.H.M.J.Lemmens. 1993. *Scaphium* Schoot & Endl, pp. 379-384. In I.Soerianegara and R.H.M.J. Lemmens, eds. *PROSEA* Vol. 5(1). Timber Tree: Major Commercial Timbers. Pudoc scientific publishers, Wageningen, The Netherlands.
- Phengkai, C. 2001. *Scaphium*, pp. 621-624. In T. Santisuk and K. Larsen, eds. *Flora of Thailand* Vol. 7(3). The Forest Herbarium, Royal Forest Department, Bangkok.
- Phonsena, P. & Wilkie, P. 2008. *Scaphium affine* (Mast.) Pierre (Sterculiaceae) new for Thailand. *Thai Forest Bulletin (Botany)* 36: 61-69.
- Wilkie, P. 2009. A Revision of *Scaphium* (Sterculioideae, Malvaceae/Sterculiaceae). *Edinburgh Journal of Botany* 66(2): 283-328.

ตามหาผักลีมผ้าและพรรณไม้ในวงศ์พระจันทร์ครึ่งซีก

เรื่อง/ภาพ : พงษ์ศักดิ์ พลเสนา

ผักลีมผ้า

ผักลีมผ้าหรือผักลีมข้าว เป็นผักพื้นบ้านที่คนในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือรู้จักและนำมาบริโภคกันอย่างแพร่หลาย แต่จากการสำรวจและตรวจสอบเอกสารร่วมกับนักวิจัยจากหอพรรณไม้ไลเดน ประเทศเนเธอร์แลนด์ (Dr. W.J.J.O. de Wilde และ Dr. B.E.E. Duyfjes) พบว่าผักลีมผ้าเป็นพรรณไม้ชนิดใหม่ของไทย เนื่องจากยังไม่มีรายงานทางพฤกษศาสตร์ว่ามีพรรณไม้ชนิดนี้ในประเทศไทยมาก่อน ผักลีมผ้า มีชื่อพฤกษศาสตร์ว่า *Lobelia thorelii* E.Wimm. อยู่ในสกุลหางไก่ฟ้า (*Lobelia* L.) วงศ์พระจันทร์ครึ่งซีก (Campanulaceae) ประเทศไทยมีพรรณไม้วงศ์นี้ประมาณ 27 ชนิด 10 สกุล ได้แก่ สกุล *Adenophora*, *Asyneuma*, *Campanula*, *Campanumoea*, *Codonopsis*, *Cyclocodon*, *Hippobroma*, *Lobelia*, *Peracarpa* และ *Wahlenbergia* (de Wilde & Duyfjes, 2014) สกุลหางไก่ฟ้าประเทศไทยมี 14 ชนิด จัดว่าเป็นสกุลที่มีจำนวนชนิดมากที่สุดในประเทศไทย

พรรณไม้ในวงศ์นี้เป็นไม้ล้มลุก อายุหนึ่งหรือสองปีหรือกึ่งไม้พุ่ม มียางสีขาว ใบเดี่ยว เรียงสลับ ไม่มีหูใบ ดอกออกเป็นช่อแยกแขนง ตามปลายยอดหรือดอกเดี่ยวตามซอกใบ มีกลีบเลี้ยงและกลีบดอกอย่างละ 5 กลีบ สมมาตรตามรัศมีหรือสมมาตรด้านข้าง เกสรเพศผู้มี 5 อัน ก้านเกสรเพศผู้เชื่อมติดกัน อับเรณูติดที่ฐานล้อมก้านเกสรเพศเมีย มีอวุลจำนวนมาก ผลแก่แตกตามช่องหรือแตกตามขวาง (ก่องกานดา, 2549)

ออกสำรวจผักลิ้มฟัวที่อำเภอภูพาน จังหวัดอุดรธานี

ออกสำรวจที่ดอยผาม่มปก จังหวัดเชียงใหม่

ผักลิ้มฟัว เป็นไม้ล้มลุก ค่อนข้างอวบน้ำ สูง 5-10 เซนติเมตร ใบเดี่ยว เรียงสลับ ก้านใบสั้น ใบใกล้โคนต้น รูปไข่กว้างถึงเกือบกลม ยาวถึง 2 เซนติเมตร โคนใบมน ปลายใบมน ขอบใบจักห่าง ใบด้านบนเล็กและแคบกว่า ใบใกล้โคนต้น ดอกออกเป็นช่อแยกแขนง ตามซอกใบ หรือปลายยอด มีสีม่วงเข้ม กลีบดอก 5 กลีบ แยกเป็น กลีบใหญ่ 3 กลีบ กลีบเล็ก 2 กลีบ เรียงตัวเป็นรูปคล้าย ครึ่งวงกลม เกสรเพศผู้ 5 อัน โคนเชื่อมติดกัน ผลทรงระฆัง หงาย สีเขียวอ่อนหรือเขียวอมม่วง เมล็ดทรงสามเหลี่ยม

ผักลิ้มฟัวมีเขตการกระจายพันธุ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออกของไทย ในต่างประเทศพบที่ ลาว และคาดว่าจะพบในกัมพูชา มักขึ้นตามพื้นที่เปิด ชื้น หรือ รมรำไร โดยเฉพาะในนาข้าว บางครั้งพบในไร่อ้อย ที่ระดับ ความสูง 130-300 เมตร จากระดับทะเล เริ่มงอกในปลาย ฤดูฝน ออกดอกและติดผลในเดือนตุลาคม-มกราคม ซึ่งเป็นช่วงเกี่ยวข้าว (de Wilde & Duyfjes, 2012)

เนื่องจากไม่เคยมีรายงานในเอกสารทางพฤกษศาสตร์ ว่า มีพรรณไม้ชนิดนี้ในประเทศไทยมาก่อน เมื่อรายงาน ของ Dr. W.J.J.O. de Wilde และ Dr. B.E.E. Duyfjes ได้รับการตีพิมพ์ จึงทำให้ผักลิ้มฟัวชนิดนี้เป็นพรรณไม้ชนิด ใหม่ (new record) ของไทย แม้ว่าคนในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือรู้จักและนำมาบริโภคกันอย่างแพร่หลาย มา ตั้งแต่โบราณกาลแล้วก็ตาม

จากการออกสำรวจอย่างต่อเนื่องพบว่า ชาวบ้าน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนิยมนำผักลิ้มฟัวมารับประทาน เป็นผักสด จิ้มน้ำพริก รับประทานกับลาบ อ่อม หรือซุบ รวมทั้งนำไปแกงหรือซุบไซ้ทอด นอกจากนี้จะเก็บมาบริโภค ในครัวเรือนแล้ว บางท้องถิ่นก็นำไปจำหน่ายเป็นรายได้เสริม อีกด้วย

ไข่เจียวผักลิ้มฟัว

ผักลิ้มฟัวกับแกงอ่อม

ผักลิ้มฟัวที่ชาวบ้านที่อำเภอภูพาน จังหวัดอุดรธานี เตรียม ไปจำหน่าย

พรรณไม้ในวงศ์พระจันทร์ครึ่งซีกบางชนิด

พระจันทร์ครึ่งซีก *Lobelia chinensis* Lour.

หางไก่ฟ้า *Lobelia pyramidalis* Wall.

ผักเบี้ยดิน *Lobelia nummularia* Lam.

ดอกมะยมแก้ว *Cyclocodon celebicus* (Blume) D.Y.Hong

ผลมะยมแก้ว *Cyclocodon celebicus* (Blume) D.Y.Hong

ดอกช่อมกระต่าย *Campanumoea javnica* Blume

ผลช่อมกระต่าย *Campanumoea javnica* Blume

โรสแมรี่ ดอยหัวหมต *Campanula rosmarinifolia* Kerr

หญ้าม่วง *Wahlenbergia marginnata* (Murray) A.DC.

Codonopsis convolvacea Kurz

ปีบฝรั่ง *Laurentia longiflora* (L.) Peterm. (พรรณไม้ต่างถิ่น)

เอกสารอ้างอิง

ก่องกานดา ชยามฤต. 2549. ลักษณะประจำวงศ์พรรณไม้ 2. สำนักงานหอพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, กรุงเทพฯ.

De Wilde, W.J.J.O. & Duyfjes, B.E.E. 2012. The lesser-sized Lobelias of Asia and Malesia. *Thai Forest Bulletin (Botany)* 40: 38-52.

De Wilde, W.J.J.O. & Duyfjes, B.E.E. 2014. campanulaceae. In: *Flora of Thailand*. T. Santisuk (ed.) (inpress).

"ด้วงกว้างห้าขา" แมลงประจำถิ่น แห่งภูหินร่องกล้า

เรื่อง/ภาพ : นงพงา ปาเจย

ด้วงกว้างห้าขา (*Eupatorus gracillicornis*) เป็นแมลงหายากและเป็นแมลงที่อยู่ในบัญชีควบคุมการนำเข้า-ส่งออก ออกตามความในพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 ที่ได้กำหนดชนิดสัตว์ป่า พืชป่า และซากสัตว์ป่าท้ายบัญชีอนุสัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศ ซึ่งชนิดสัตว์ป่าและพืชป่าใกล้สูญพันธุ์ (CITES) เป็นสัตว์ป่าที่ห้ามนำเข้าหรือส่งออกเว้นแต่ได้รับอนุญาตจาก อธิบดีกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ซึ่งประกอบด้วยแมลงจำนวน 36 รายการ คณะทำงานจาก สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืชได้ปฏิบัติงานเก็บตัวอย่างรวบรวมข้อมูลทางวิชาการและวิเคราะห์ถึงฤดูกาลปรากฏของด้วงหายากชนิดนี้ ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า

ด้วงกว้างห้าขา

ด้วงกว้างห้าขา

จากการปฏิบัติงานสำรวจ สามารถพบด้วงกว้างห้าขาได้ทั่วไป บริเวณเสาไฟฟ้าริมถนน โดยเฉพาะบริเวณหน้าศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ในเวลาประมาณ 19.00 - 22.00 น. โดยด้วงกว้างห้าขาจะมีพฤติกรรมบินวนมาเล่นไฟและมีการจับคู่ผสมพันธุ์ นอกจากนี้ ทีมงานสำรวจได้ทดลองติดตั้งกับดักไฟแสงจันทร์และกับดักไฟแบล็คไลท์ในบริเวณพื้นที่หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติที่ ภรก.7 (น้ำตกหมันแดง) และโครงการพัฒนาป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ ภูหินร่องกล้า พบการปรากฏของด้วงกว้างห้าขาทั้งเพศผู้และเพศเมียเป็นจำนวนมาก โดยด้วงกว้างห้าขาจะมีพฤติกรรมบินเข้าหาแสงไฟจากระยะไกลจะได้ยินเสียงการกระพือปีกและมีลักษณะการบินเข้าชนวัตถุเป้าหมายหรือทิ้งตัวลงสู่พื้นดินใกล้วัตถุเป้าหมาย จากการวิเคราะห์ปัจจัยสภาพแวดล้อมพบว่าพื้นที่อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้าเป็นเทือกเขา สลับซับซ้อน เป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำลำธารหลายสาย ประกอบด้วย ป่าเต็งรัง ป่าดิบเขาและป่าสนเขา อีกทั้งยังมี ต้นไม้และซากไม้ผุที่เป็นอาหารและแหล่งอาศัยของด้วงชนิดนี้อยู่มาก เราจึงพบการปรากฏของด้วงชนิดนี้เป็นจำนวนมากและมีการปรากฏทุกปีสม่ำเสมอในพื้นที่แถบนี้ จนกล่าวได้ว่า ด้วงกว้างห้าขา อาจเป็นแมลงประจำถิ่นของพื้นที่อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้าก็เป็นได้ ทีมงานวิจัยได้ทำการสำรวจเพียงครั้งเดียว ซึ่งหากได้ทำการศึกษาต่อเนื่องถึงชีววิทยาและนิเวศวิทยาของด้วงกว้างห้าขา อาจทำให้ได้ข้อมูลการปรากฏที่ชัดเจนกว่านี้

ด้วงกว้างห้าเขา (Yellow five-horned beetle) มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Eupatorus gracilicornis* เป็นด้วงปีกแข็งชนิดหนึ่ง เป็นแมลงที่ชาวบ้านทางภาคเหนือรู้จักกันดีในนามของ "ยอดนักรบแห่งขุนเขาเมืองเหนือ" พบการปรากฏในเดือนกันยายนและตุลาคม ในช่วงปลายฤดูส่วนใหญ่พบปรากฏเพียงเพศเมียเนื่องจากด้วงกว้างห้าเขาเพศผู้ที่ได้รับการผสมพันธุ์แล้ว มักจะตายภายใน 1 สัปดาห์ ลักษณะทั่วไปของด้วงกว้างห้าเขาเพศผู้มีเขาที่ส่วนหัวยาวโค้งขึ้นมาทางด้านหลัง สันหลังยกปล้องแรกมีสีดำ มีเขาสองคู่อยู่ที่ด้านข้างของส่วนหัวทั้งสองด้านปีกหน้ามีสีน้ำตาลอ่อนปนเหลืองมีเส้นสีดำที่อยู่ตรงกลางปีกและขอบด้านนอก ส่วนเพศเมียไม่มีเขาและมีสีเหมือนกับเพศผู้

พื้นที่ที่ติดตั้งกับดักแสงไฟ บริเวณโครงการพัฒนาป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ ภูหินร่องกล้า

ปัจจุบันสถานการณ์ของด้วงกว้างห้าเขากำลังอยู่ในภาวะวิกฤตเนื่องจาก เริ่มพบได้น้อยและลักษณะที่มีอยู่ในธรรมชาติมักเป็นชนิดที่มีเขาเล็ก จากการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมและสภาพภูมิอากาศ เป็นเหตุให้พืชอาหารและแหล่งที่อยู่ถูกจำกัดลงด้วงกว้างห้าเขาที่มีลักษณะสวยงามมักถูกลักลอบเก็บนำไปสะสมและค้าขาย ในกลุ่มนักสะสมแมลง นอกจากนี้ยังมีภัยคุกคามจากมนุษย์อีกรูปแบบหนึ่ง คือ การจับด้วงกว้างห้าเขาไปประกอบอาหาร ด้วยพฤติกรรมการบริโภคด้วงชนิดนี้ของชนพื้นเมืองในพื้นที่ยิ่งทำให้ด้วงหายากชนิดนี้ มีปริมาณลดลงอย่างเห็นได้ชัด หากได้มีการสร้างความรู้ความเข้าใจที่อ่องแท้เกี่ยวกับวัฏจักรวงจรชีวิตที่ยาวนานของด้วงชนิดนี้ ซึ่งมีวงจรชีวิตยาวนานถึง 2 ปี อาจช่วยให้ผู้คนในท้องถิ่นเกิดจิตสำนึกที่ดีในการอนุรักษ์และหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่เฉพาะถิ่นนี้ไว้ให้ยั่งยืนสืบไป

พื้นที่ที่ติดตั้งกับดักแสงไฟ บริเวณโครงการพัฒนาป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ ภูหินร่องกล้า

และควรให้ความรู้แก่ชนพื้นเมืองที่บริโภคด้วงดังกล่าว เพราะจะทำให้ด้วงลดปริมาณลงอย่างรวดเร็ว ควรแนะนำไม่ให้เกิดการจับมาบริโภค และช่วยกันอนุรักษ์ไว้ให้อยู่ในธรรมชาติต่อไป ซึ่งอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า อาจจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยจัดงานเทศกาลดูด้วงกว้างห้าเขาเหมือนที่มีการจัดเทศกาลชมผีเสื้อ ของอุทยานแห่งชาติปางสีดา จังหวัดสระแก้ว เป็นต้น

นอกจากนี้ สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช ได้จัดทำกล่องแสดงนิทรรศการแมลง "ด้วงกว้างห้าเขาแห่งภูหินร่องกล้า" มอบให้อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า ในวันที่ 23 ธันวาคม 2556 เพื่อใช้ประโยชน์ต่อไป

กล่องแสดงนิทรรศการแมลง ด้วงกว้างห้าเขาแห่งภูหินร่องกล้า

กิจกรรม

ภาพ : ส่วนวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้
สวนรุกขชาติไม้เมืองหนาว

นายธีรภัทร ประยูรสิทธิ รองอธิบดีกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ได้ส่งมอบกล่องแสดงนิทรรศการแมลงในโครงการชิงห้วมันตามพระราชดำริ ซึ่งส่วนวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้ สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้ และพันธุ์พืช ได้จัดทำขึ้น ให้แก่ รองเลขาธิการสำนักพระราชวัง นายดิสร วชิโรทัย ณ วังไกลกังวล จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน 2556 เพื่อนำไปใช้จัดแสดงในพื้นที่โครงการชิงห้วมันตามพระราชดำริ .

นายณรงค์ มหรรณพ ผู้อำนวยการสำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช ตรวจเยี่ยมที่สวนรุกขชาติไม้เมืองหนาว จังหวัดเชียงใหม่ สวนรุกขชาติห้วยชมภู สวนรุกขชาติโป่งแยง และสวนรุกขชาติ 100 ปี กรมป่าไม้ (ดอยหมากหินหอม) จังหวัดแม่ฮ่องสอน และได้ไปเยี่ยมชมป่าสักของ "โครงการอนุรักษ์แหล่งพันธุกรรมไม้สักและพัฒนาคุณภาพชีวิตราษฎร บริเวณป่าลุ่มน้ำของ-ลุ่มน้ำปายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ" จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระหว่างวันที่ 9-10 กันยายน 2556

เจ้าของ : ส่วนพัฒนาและเผยแพร่องค์ความรู้ สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร 10900 โทร. 0 2561 0777 ต่อ 1416 เว็บไซต์ http://www2.dnp.go.th/res_dev/home.html

ที่ปรึกษา : นายธีรภัทร ประยูรสิทธิ นายณรงค์ มหรรณพ นายมนัส รวดเร็ว นายธนา พลอินทร์

บรรณาธิการ : นายพงษ์ศักดิ์ พลเสนา ผู้ช่วยบรรณาธิการ : นางสาวสุพัตรา ลิ้มปิยะประพันธ์

กองบรรณาธิการ : นางสาวจิณณา เพ็ญกานง นายสมภพ รัตนประชา นางสาวมาธิชา ประทุมสิทธิ์ นายธนพล โนนเกา นางสาววัลลภา สลับเพชร
นางสาวชนิดา นิ่มงาม

พิมพ์ที่ : บริษัทเอสพี เพลท จำกัด กรุงเทพมหานคร โทรศัพท์ 0 2941 5803 โทรสาร 0 2942 9781